

Innledning

Jon Vegard Hugaas og Åse Høyvoll Kallestad

Høgskulen på Vestlandet

Hva er barn og unge opptatt av når de skal tolke og forstå grunnleggende sider ved eksistensen sin – og hvordan formulerer de sine tanker omkring disse temaene? Hvordan definerer de voksne hva som er vesentlige verdier i barns oppvekst, og på hvilken måte får dette innvirkning på de unges egen livstolkning?

Artiklene i denne tverrfaglige antologien drøfter disse spørsmålene i en tid preget av multikulturalisme, flerreligiøsitet, sekularisering, økende digitalisering og sammensatte klimautfordringer. Tekstene belyser hva som gir mening for barn og unge i denne sammensatte kulturen, hvilke etiske, religiøse og filosofiske problemer de møter og er opptatt av, og på hvilke grunnlag de tar sine valg. Den tverrfaglige tilnærmingen viser hvordan refleksjon om livstolkning oppstår i estetiske, narrative fremstillinger så vel som i idrettsaktivitet eller interreligiøse samtaler, og den går i dialog med skolens nye læreplaner, som etterspør både tverrfaglighet og økt etisk bevissthet blant barn og unge. I dette innledningskapitlet vil vi klargjøre noen viktige overordnede begreper og perspektiver samt presentere antologiens ulike bidrag.

Livssyn og livstolkning

Temaet «livstolkning» er en fellesnevner for alle bidragene i denne antologien. Det er derfor på sin plass med en avklaring av dette begrepets innhold. Særlig viktig er det å dra opp en grense mellom det

Sitering av denne artikkelen: Hugaas, J. V. & Kallestad, Å. H. (2020). Innledning. I J. V. Hugaas & Å. H. Kallestad (Red.), *Oppvekst og livstolkning: Flerfaglige blikk på barns og unges eksistens, fellesskap og fortellinger* (s. 7–15). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.107.cho>
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0.

vi omtaler som *livstolkning*, og det vi legger i begrepet *livssyn*. Denne boken handler først og fremst om livstolkning, men begrepet må innholdsbestemmes i relasjon til begrepet livssyn (Skeie, 2002). Forholdet mellom livssyn og livstolkning kan, slik vi ser det, sammenlignes med forholdet mellom etikk og moral, to fenomener som også er sentrale for forståelse av livssyn og livstolkning. *Etikk* forstås ofte som «en systematisk lære om moral». Etikken handler om hva som er rett og galt, godt eller ondt og reflekterte begrunnelser for dette. «Moral», derimot, brukes som en betegnelse på enkeltindividers eller gruppers måte å forholde seg til omgivelsene på. Moral er altså en samlebetegnelse på alle våre handlinger og holdninger, vurdert som rette eller urette i et etisk lys. Det gir derfor mening å si at alle mennesker har en moral – alle mennesker forholder seg til omgivelsene – men ikke alle mennesker har en etikk. Vi skal se at noe lignende også kan sies om forholdet mellom livstolkning og livssyn. Alle tolker eller forstår livsforholdene sine på en eller annen måte, bevisst eller ubevisst, men ikke alle definerer seg inn under et formulert livssyn.

Begrepet *livssyn* viser som oftest til et sammenhengende sett av påstander om virkeligheten og mennesket, og tilknyttede normer og verdier som et fellesskap har gitt sin tilslutning til. Ideelt sett foreligger det en indre logisk og pragmatisk sammenheng mellom de tre komponentene i et livssyn: virkelighetsoppfatningen, menneskesynet og etikken eller morallæren (Barbosa da Silva, Hugaas, Ljungquist & Norheim, 2006). Et livssyn er altså et system av oppfatninger som forstås og begrunnes i forhold til hverandre. Livssyn som kognitive systemer kan være religiøse eller ikke-religiøse i sitt innhold og sin forankring (Aadnanes, 2012; Grande, 2004). Felles for alle livssyn er imidlertid spørsmålene de besvarer: Hvordan virkeligheten og mennesket skal forstås, hva som er meningen i livet (livets verdi), og hva som er meningen med livet (livets formål eller hensikt). Disse spørsmålene er de viktigste berøringspunktene mellom livssyn og *livstolkning*. Fenomenet livstolkning er også i stor grad konsentrert rundt disse spørsmålene, men til forskjell fra livssyn er livstolkning først og fremst å forstå som en *vedvarende prosess* (Brunstad, 1998, s. 9). Livstolkning er en aktivitet – noe en person kontinuerlig gjør og ganske enkelt ikke kan la være å gjøre, uavhengig av om vedkommende har gitt

sin tilslutning til et bestemt livssyn eller ikke. Livstolkning er altså en sentral del av menneskets eksistensmodus, som et vesen som ikke bare har bevissthet, men også *selvbevissthet*. Derfor gir det også mening å si at selv om alle mennesker har en livstolkning – alle mennesker tolker sitt liv – så har ikke alle mennesker et avklart livssyn (Hellesnes, 2007, s. 7).

Dette betyr ikke at fenomenet livstolkning må forstås fullstendig løst fra fenomenet livssyn. Det eksisterer et dialektisk forhold mellom moral eller livstolkning på den ene siden og etikk eller livssyn på den andre (Skeie, 2002). Enkeltpersoners livstolkning har gitt opphav til livssynene, samtidig som de etablerte livssynene utgjør viktige referanserammer for enkeltpersonenes fortsatte livstolkning. De fleste mennesker lever og tolker desuten sitt eget liv innenfor rammen av *sosiale fellesskap* og fellesskapenes bærende *tradisjoner*. Dette er relevant for alle som arbeider med barn og ungdom. Sødal, Hodne, Repstad og Tallaksen (2018, s. 18) påpeker for eksempel at når «skolen bygger på visse verdier og formidler kunnskap om flere livssyn, er den med på å gi elevene 'input' til livstolkningsprosessen».

En viktig forskjell mellom livssyn og livstolkning er imidlertid at livstolkningen ikke er situert i en «fagverden», slik livssynene som oftest er. Livstolkning er derimot forankret i enkeltpersonens egen *livsverden* (Hellesnes, 2007, s. 30–31). Livstolkning forstått som vedvarende prosess skiller seg altså fra livssyn på det vesentlige punktet at det er tettere knyttet til enkeltpersonens egne *livserfaringer*. Der livssynene kan sies å reflektere fellesskapenes fikserte normative fortolkning av samlede livserfaringer over lang tid, formidlet gjennom oppdragerinstitusjoner som skole, hjem og kirke, vil enkeltpersonens livstolkning typisk være forankret i vedkommendes egen livshistorie og eksistens.

Dette er også noe av årsaken til at livstolkning er mer *dynamisk* og *fragmentert* enn de etablerte og formidlede livssynene. Enkeltpersonens livstolkning arter seg heller ikke nødvendigvis som en streben etter en koherent livsanskuelse med et sett av innbyrdes konsistente oppfatninger. Livstolkningen justeres kontinuerlig som en respons på skiftende livserfaringer og kan til tider være preget av indre motsetninger og ambivalens. Noen ganger skjer slike justeringer på drastisk vis knyttet til skjellsettende og eksistensielt utfordrende livsopplevelser, andre ganger er det snakk om små korrigeringer over tid.

Barneperspektivet og barnets perspektiv

Siden livstolkningen er forankret i enkeltpersonen på dette viset, er den også *perspektivavhengig* på en mye mer grunnleggende og kompleks måte enn det livssynet er. Denne perspektivering kan være knyttet til biologiske faktorer som etnisitet, kjønnsidentitet og alder eller til andre individuelle, sosiale eller kulturelle variabler. I denne boken skal vi forholde oss til to slike perspektiver som retter oppmerksomheten mot forhold som kan være bestemmende for enkeltpersoners livstolkning. Det ene er *barnets perspektiv*, mens det andre er *barneperspektivet*. Begge disse perspektivene er sentrale for tematikken oppvekst og livstolkning.

Distinksjonen mellom barneperspektivet og barns perspektiv er relevant for all forskning som direkte eller indirekte involverer barn. Begge begrepene relateres til barnets opplevelse av livet, men der det første begrepet viser til den voksnes perspektiv på barnet, handler det andre om barnets eget perspektiv på sitt eget liv (Sommer, Samuelsson & Hundeide, 2010, s. vi). I tråd med de innledende spørsmålene undersøker denne antologien både barnas egne uttrykk for egen livstolkning og de voksnes forståelse av disse uttrykkene. *Barneperspektivet* er altså den voksnes forsøk på å rekonstruere, forstå og belyse barnas opplevelser av deres verden, barna selv og deres handlinger, mens *barnets perspektiv* er barnets opplevelser av sin egen verden, seg selv og sine handlinger.

Forskjellen mellom de to perspektivene kan blant annet forklares med referanse til det hermeneutiske skillet mellom erfaringsnære og erfaringsfjerne begreper (Gilje & Grimen, 1993, s. 146–147). Når voksne anvender barneperspektivet for å forstå barnets perspektiv, involverer dette gjerne anvendelse av faglige teorier og begreper som er *erfaringsfjerne* for barnet. Barnets perspektiv i seg selv er derimot umiddelbart. I den grad det er reflektert over eller uttrykt av barnet, vil det være forstått ved hjelp av begreper som er erfaringsnære for barnet. Å anlegge et barneperspektiv innebærer således langt på vei en *dobbelt hermeneutikk*, der den voksne gjennom anvendelsen av begreper som er erfaringsfjerne for barnet, forsøker å forstå hvordan barnet tolker seg selv og sin verden.

Bidragene i antologien

I det følgende vil vi presentere de ulike bidragene i antologien og vise hvordan de, gjennom hver sine problemstillinger, belyser og drøfter barns og unges oppvekst og livstolkning ved å anvende barneperspektivet i forståelsen av barnets perspektiv. Som nevnt har forfatterne ulike faglig forankring og dermed varierende metoder og innfallsvinkler i forskningsarbeidene sine. De har sin bakgrunn i fagene religion, filosofi, pedagogikk, litteratur, drama og idrett, og samtlige er tilknyttet lærerutdanningen. Flere av bidragene tar utgangspunkt i skjønnlitterære fremstillinger når de behandler eksistensielle, moralske og relasjonelle livsspørsmål som påvirker de unges forståelse av eget liv og de voksnes ansvar for å ta barns livstolkning på alvor. Her er vi innom fotballengasjement, fremstillinger av død, moralsk utvikling og vennskskapsrelasjoners betydning for å se eget liv i lys av andres. Men også læreplaner og lærebøker blir undersøkt og diskutert med tanke på flerkulturalitet og miljøengasjement. I tillegg har vi bidrag som analyserer de unges egne stemmer – i fortelling om religiøs tro, lengsler og ansvar. Artiklene er tematisk plassert i antologiens tre deler: eksistensiell livstolkning, livstolkning i fellesskapet og fortellende livstolkning. Gjennom dette belyses fenomenet livstolkning i en oppvekstkontekst som et individuelt og dynamisk fenomen innenfor rammene av sosiale fellesskap og fellesskapenes bærende tradisjoner.

Eksistensiell livstolkning

I artikkelen «Himmelfortellinger i barnelitteratur – Hvordan fremstilles Gud i møte med døden?» drøfter teologen Marit Rong hvordan tekstene *Sommerlandet* av Eyvind Skeie og *Mor og far i himmelen* av Alf Kjetil Walgermo fremstiller barns møte med døden og himmelhåpet. I artikkelen undersøker Rong hvordan de metaforiske fremstillingene av død og håp gir rom for ulike livstolkninger. Å bruke skjønnlitteratur i barns sorgprosess er en anerkjent måte å bearbeide de vanskelige følelsene på. Rongs artikkel bidrar til en dypere forståelse av hvordan den litterære estetikken gir plass for barns og unges eksistensielle utforskning.

Det litterære uttrykket blir undersøkt også i artikkelen «Hva betyr *egentlig* ordene om Gud? Om språk og livstolkning i Bjørn Sortlands ungdomsroman *Hver morgen dyppet min søster brystene i isvann for å bli pen* (2017)» av litteraturviter Åse Høyvoll Kallestad. Artikkelforfatteren analyserer en ung mindreårig flyktnings refleksjoner over hvem og hvor Gud er – og over hvordan hun kan forstå seg selv og livet sitt i lys av egne gudsforestillinger. Romanens hovedperson, Mariam, er syrisk kristen, og artikkelen tar for seg Mariams egen utforskning av hva ordene hun har lært om Gud, *egentlig* betyr. I artikkelen drøfter Kallestad hvorvidt Mariam holder fast ved det religiøse språket og de religiøse forestillingene når hun strever for å finne vei og mening i en håpløs livssituasjon.

Også den tredje artikkelen tar utgangspunkt i en skjønnlitterær tekst. I «Pinocchios hjerte: En kantiansk lesning av historien om tredukken som ville bli et ekte menneske» viser teologen og filosofen Jon Vegard Hugaas hvordan barns moralutvikling og det moralske livet tematiseres i fortellingen om Pinocchio, en av barnelitteraturens klassikere. Hugaas argumenterer for at Immanuel Kants moralfilosofi gir viktige perspektiver til forståelsen av Carlo Collodis mesterverk som en danningsroman, og han underbygger dens egnethet som utgangspunkt for undervisning, verdiformidling og livstolkning på barns premisser.

Mens de foregående artiklene har drøftet problemstillingene ut fra konkrete skjønnlitterære tekster, peker det fjerde bidraget på en generell utvikling i nyere skandinavisk barnelitteratur. Gjennom en rekke eksempler viser litteraturviter Björn Sundmark i artikkelen «Uppståndna igen ifrån de döda: Kristna motiv i nyare skandinavisk barnlitteratur» hvordan religiøse referanser og motiver har kommet tilbake etter lang tids fravær. Sundmark drøfter hvordan denne utviklingen kan påvirke barns forståelse av religion som en naturlig og sentral referanse i eksistensielle og hverdagslige spørsmål, og hvordan den kan ha betydning for barnas egen livstolkning.

Livstolkning i fellesskapet

Artikkelen «Moralsk mangfold, oppvekst og livstolkning – et evolusjonsspsykologisk perspektiv» peker på «blindsoner» i den pågående debatten

om etikk og moral i den flerkulturelle skolen. Etiker og religionsfilosof Dag Norheim redegjør i denne artikkelen for moralpsykologen Jonathan Haidts teoretiske og empiriske forskning på det psykologiske grunnlaget for moralsk mangfold. Norheim kobler Haidts funn til det moralske mangfoldet som preger elever i den norske skolen i dag, og han problematiserer hvorvidt skolens sekulære tenkning fanger opp og tar på alvor andre kulturers forståelse av moral. Artikkelen viser hvordan skolen risikerer å overse mange barns livstolkning dersom tenkningen rundt etiske spørsmål ensidig tar utgangspunkt i et sekulært, individualistisk og intellektuelt perspektiv.

Like aktuelt som flerkulturalitet er klimaspørsmål. I det neste bidraget undersøker teologen Tom S. Tomren hvordan eksisterende lærebøker i KRLE behandler temaet bærekraft. Artikkelen «Bærekraftig livstolkning – KRLE-faget som brobygger mellom religionenes og ungdommenes klimaengasjement» spør om KRLE-faget så langt har bidratt til å formidle verdien av bærekraft til elevene i skolen. Tomren analyserer et utvalg lærebøkers fremstilling av de ulike religionenes tilnærming til miljø- og klimautfordringene og drøfter hvilke utfordringer den fremtidige KRLE-undervisningen står overfor hvis den skal ha betydning for elevenes forståelse av seg selv i et miljøperspektiv. Det Tomren her etter spør, vil kunne bidra til å fylle det vakuumet som Norheim identifiserer i sin artikkel.

Utenfor skolen er idrettsbanen en av de viktigste fellesskapsarenaene for barn og unge – både som utøvere og som supportere. I artikkelen «Fotballidenskap som 'religiøs' fortolkningsramme i oppveksten – en analyse av Hornbys *Tribunefeber*» drøfter idrettspedagog og etiker Ove Olsen Sæle hvordan fotballsupporterkulturen kan fremstå som identitetsmarkør for barn og unge. Sæle anvender Nick Hornbys selvbiografi *Tribunefeber* som et eksempel på at supporterkulturen kan fungere som en form for overgangsrite, og han drøfter hvorvidt denne typen felleskap kan erstatte religionen som tolkningsnøkkel i en sekulær tidsalder.

Ikke mindre er vennskap en identitetsmarkør for unge mennesker. I artikkelen «*Lovleg – fra venn til uvenn til bestevenn. En filosofisk analyse*» ser religionsfilosof Per Bjørnar Grande nærmere på fenomenet rivalisering i vennskapsforhold og dets betydning for ungdoms livstolkning.

Grande anvender den filosofiske antropologen René Girards mimetiske teori og interindividuelle forståelse av relasjoner i en analyse av NRKs ungdomsserie *Lovleg*. Artikkelen viser hvordan Girards teori kan belyse seriens tematisering av vennskapets funksjon, hva som skjer når bestevennen blir rival eller fiende, og hvorfor vennskapsbånd brytes. Gjennom dette fremheves relasjonenes og felleskapets betydning for enkeltpersonens livstolkning.

Fortellende livstolkning

De to siste bidragene i denne antologien undersøker barns, ungdoms og unge voksnes fortellinger om oppvekst og livstolkning på empirisk grunnlag. I artikkelen «Barndommen min har aldri forlatt meg' – En undersøkelse av trosfortellinger og unges deltagelse i interreligiøs dialog» utforsker dramapedagog Mette Bøe Lyngstad og religionsviter Yvonne Margaretha Wang ungdommers trosfortellinger fra et religionsdialogprosjekt og en interreligiøs fortellerforestilling. De unges fortellinger analyseres ut fra et narrativt og religionssosiologisk perspektiv. Forfatterne drøfter hvordan troshistoriene fra oppveksten påvirker de unges livstolkning i dag, og hvordan de har konstruert nye tilhørigheter gjennom deltagelse i religionsdialog og arbeidet med trosfortellingene.

Også det siste bidraget i denne antologien handler om fortellinger. I artikkelen «Hverdagsfortellinger som setter spor – Studenters fortellinger fra og refleksjoner over hverdagslivet i barnehagen» tar pedagog Margareth Eilifsen for seg tre praksisfortellinger fra studenter i barnehagelærerutdanningen og drøfter hvordan praksisfortellinger kan støtte lærerens arbeid med barns livsmestring i barnehagen. Fortellingene er skrevet av studenter i praksis og reflekterer barns livstolkning i barnehagehverdagen, men også studentenes retrospektive refleksjon i tilknytning til barnas fortellinger. Artikkelen drøfter hvordan refleksjon over slike praksisfortellinger kan bidra til utvidet kunnskap om og større forståelse for barns livstolkning og livsmestring.

Referanser

- Aadnanes, P. M. (2012). *Livssyn* (4. utg. red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Barbosa da Silva, A., Hugaas, J. V., Ljungquist, M. & Norheim, A. (2006). *Etikk og menneskesyn i helsetjeneste og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brunstad, P. O. (1998). *Ungdom og livstolkning: en studie av unge menneskers tro og fremtidsforventninger* (KIFO perspektiv nr. 3). Tapir: Trondheim.
- Gilje, N. & Grimen, H. (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grande, P. B. (2004). *Sentrale livssyn*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hellesnes, J. (2007). *Om livstolkning*. Oslo: Samlaget.
- Skeie, G. (2002). Livssyn og livstolkning. *Tidsskrift for Teologi og Kirke*, 73(2), 83–105.
- Sommer, D., Samuelsson, I. P. & Hundeide, K. (2010). *Child perspectives and children's perspectives in theory and practice* (vol. 2). Dordrecht: Springer.
- Sødal, H. K., Hodne, H., Repstad, P. & Tallaksen, I. M. (2018). *Religioner og livssyn i skolehverdagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.